

Хайнрих Хайненинг Лорелей Балладаси Ҳақида

А. Акбаров¹

Аннотация: ушбу мақолада Хайнрих Хайненинг Лорелей балладаси ва унинг кадр-киммати, шунингдек ҳозирги кундаги аҳамияти таҳлил этилган.

Калит сўзлар: адабиёт, жаҳон адабиёти, “Лорелей” балладаси, шеърят.

Ҳар йили ўн учинчи декабрда буюк немис шоири Хайнрих Хайне туғилган куни байрам қилинади. Бу йил шоир 225 ёшга тўлади. Бу санани шоирнинг ватандошларигина эмас, балки бутун дунёдаги шеърят шайдолари байрам қиладилар.

Афсонавий Рейн гўзалига бағишланган машҳур “Лорелей” (“Lorelei”) (1821) Хайнега катта шухрат келтирди, бу шеър халқ кўшиғига айланди. Шоир Лорелейни сирли ҳақиқат эмас, балки жуда гўзал бадиий тўқима сифатида тасвирлади.

Хайне шеърлари халққа сингиб, халқ кўшиқларига айланиб кетганлиги сабабли гитлерчилар унинг асарларини ўтда ёндириб, унинг асарларинигина эмас, балки номини ҳам йўқ қилмоқчи бўлишган. Бироқ, шоирнинг “Лорелей” шеърини йўқота олмадилар, шеър эса немис кўшиқлари тўпламида “халқ кўшиғи” сифатида чоп этилди ва халқ томонидан севиб куйланди.

Шоир шеърларини ўзбек тилига дастлаб Чўлпон, Ойбек, Максуд Шайхзода, Миртемир, кейинроқ Хайридин Салоҳ, Абдулла Шер, Эргаш Очилов, Маҳмуд Тоштемиров, Аъзам Исмоил ва бошқалар таржима қилганлар. “Лорелей”ни эса Миртемир, Насриддин Муҳаммадиев (Носир), Абдулла Шер, Аъзам Исмоил таржима қилишган. Биз мазкур мақоламизда Лорелей балладасининг яратилиши, асарни яратишда Хайненинг бадиий маҳорати, ўзбек тилига таржималари ва шу билан боғлиқ баъзи томонларни кўриб чиқамиз.

Рейн афсоналарга бой ўлка. Рейн қирғоқларида виқор билан бўй чўзган қоялар жуда кўп, уларнинг пойида эса сувости тошлари ва шиддатли оқим, гирдоблар ястаниб ётади. Мана шундай мафтункор гўшада муҳаббат ва ғам, бахт ва азоб, соҳибжамол қиз, жасур рицар ҳақидаги ғамгин романтик афсоналар дунёга келган. Айнан, “Лорелей” ҳақидаги немис афсонаси романтик дарё Рейннинг қирғоқларида яралган. Бир пайтлар бу ерда дарё бўйлаб сузиб бораётганларни ўз кўшиғи билан сеҳрлаб оладиган, қояда жойлашган гўзал парилар ҳақида маълумот берилади. Афсонани Бахарах яқинидаги Лур-лей қояси номи билан боғлайдилар. Бу қоя сеҳргар пари Лора исми билан номланган (“лей” қоя), кейинчалик Лора Лорелей деб атала бошланган. Яна сеҳргар кўшиқ айтган қояни ўзи танлаган деган, қараш ҳам бор.

Loreley ёки Lorelei романтик афсоналари билан машҳур Рейн дарёсининг ўнг қирғоғидаги Санкт Гоарсхаузен шаҳри яқинидаги баландлиги 132 метрли қоя. Мазкур қоя Германия ҳудудидаги Рейннинг энг тор қисмида жойлашган. Дарёнинг эни шу ерда 113 метрни ташкил этади. Рейн дарёсининг романтик воҳаси Бинген ва Кобленц шаҳарлари ўртасида жойлашган бўлиб, энг гўзал масканлардан бири ҳисобланади. Дарё эса Германия ҳудудидан 65 километр узунликда оқиб ўтади. Икки қирғоқда қирқдан ортиқ сарой ва қалъа жой жойлашган.

Сўз топономикаси немис тилида (“Lorelei” маҳаллий шевада- шивирлаш, пичирлаш) ва („Ley“ қоя) деган маънони англатади. Қояда дарё париси ҳайкали, тўлқин тўсарда эса Лорелей ҳайкали ўрнатилган. Ҳар иккала ҳайкал ҳам порнографик кўринишга эга. Қоя шарафига 165- астероид Лорелей номи билан аталади.

Афсона узоқ вақт маҳаллий ривоят бўлиб қолди. XIX аср бошларига келиб Рейн афсонаси бошқа юртларга ҳам тарқалди. Ўз сеҳрли кўшиғи билан қайиқчиларни мафтун қилган Лорелей қоясидаги сув париси барча романтик шоирлар эътиборини ўзига қаратди.

Лорелейнинг ёзилишига манба бўлган катта-кичик ривоят ва воқеалар анчагина. Шулардан бири романтик шоир Клеменс Брентано ижод қилган афсонадир. Бу афсонани кейинчалик кўпчилик немис адиблари қайта ишлаб, эълон қилганлар. Хайнрих Хайне Граф Лебен 1821 йилда қайта ишлаган муқобилига таянган ва Лорелей Рейн дарёсидаги сув париси эканлиги ҳақида маълумот беради. Унинг шеъри бошқалари орасида энг сараси ва эътиборга молиги эди.

Лорелей шеъри Германияда 1856 йили халқ кўшиғига айланиб кетгани ва Лорелей ўзининг мафтункор кўшиғи билан қайиқчиларни сеҳрлаб, ақлу ҳушини ўғирлаб, сув остидаги чўтир тошларга, гирдобга маҳкум этган сув париси эканлиги қайд этилади, унинг номи дарёнинг Лорелей қояси билан боғланади.

¹ Фарғона давлат университети доценти, Педагогика фанлари номзоди, Ўзбекистон, Фарғона ш

Ҳайнега романтик шоир Клеменс Брентанонинг Лорелей ҳақида ёзган балладаси (1801-1802), худди шу сюжетдаги Эйхендорф асари, яна бошқа ривоят муқобиллари маълум эди. Шунингдек, у Алоиз Шрайбернинг “Рейн бўйлаб саёҳатчилар учун қўлланма” сидан ҳам хабардор эди. Қўлланманинг иккинчи нашрига (1818) “Лурлей устидаги киз” деган афсона илова қилинган: “Қадим замонда, кош қорайган маҳал, ой шуъласида Лорелей қоясининг устида бир киз кўринарди. Қиз шу қадар нафис овоз билан куйлар эдики, уни эшитган ҳар бир кишини ўзига мафтун қиларди. Унга яқинлашганларнинг кўпчилиги сув ости чўтир тошларига маҳкум бўлиб шикастланганлар ва халок бўлганлар. Чунки киши ажойиб овозни эшитиш биланок нима қилаётганини унутди...”.

Шунингдек, Шрайбер сув парисини ўрмон сеҳргарига айлантиради, Зимрак ундан Рейн заминининг фариштасини яратади. Гейбель эса у ҳақда опера либерреттосини ёзади. Г. Херш Лорелейга беш пардали фожеавий драма бағишлайди. Отто Хайнрих фон Лебен эса Лорелейни ўз кўшиқлари билан йўловчиларни ақлдан оздирадиган сув париси сифатида тасвирлайди. Клеменс Брентано эртақларининг бирида Лорелей тимсоли берилган бўлиб, Ҳайненинг тасвири ҳам шунга монанд.

Балладанинг лирик қаҳрамони Лорелей орқали шоирнинг топталган, рад этилган муҳаббати, ғам-алами моҳирона тасвирланган. Асарнинг ютуғи оддийлик ва халқчилликдан иборат бўлиб, услуб жиҳатидан баландпарвозликдан холи бўлиб. У шоирнинг поэтик манерасига хос тимсоллар ва фикрни лўнда қилиб айтиши билан ажралиб туради. Дастлаб у талабалар, сўнгра халқ кўшиғига айланиб кетди.

Юқорида биз Лорелей ҳақида бир нечта афсоналар яратилганлиги ҳақида айтиб ўтдик. Шулардан бири одессиялик Семён Липкинга тегишли бўлиб, у анча салмоқли. С. Липкин Икинчи жаҳон урушида немисларга қарши курашган. У Қизил Армия таркибда Берлинга борган. У немис тилини яхши билганлиги учун урушдан кейин комендатурада ишга қолдирилган.

Бир оз вақт ўтгач, у бир соҳибжамол немис қизи билан танишади. Семен яҳудий миллатига мансуб, немисларга қарши жанг қилган бўлишига қарамай, қиз уни севди. Липкин ҳам унга кўнгили қўйди.

Кунлардан бир кун турмуш ўртоғи унга кўшиқ айтиб бермоқчи бўлди. У Хайнрих Ҳайненинг “Лорелей” шеърини куйлаб берди. Липкин жуда хайратланди, чунки, III Рейх яҳудий Ҳайненинг китобларини майдонларда ёқтириб, шоирнинг номини бутунлай уннтишга буюрганди. Семён бу кўшиқнинг матнини ким ёзганлигини сўраганда, аёли бу халқ кўшиғи эканлигини, муаллифи эса йўқлигини айтди. У муаллиф ҳақида ҳеч нарса билмасди.

Шундан сўнг Липкин аёлига “Лорелей” афсонасини сўзлаб берди:

“Баҳарах шаҳридан унча олис бўлмаган Рейн дарёсининг ўнг қирғоғида баланд, тик қоя осилиб турарди. Ҳар тўрт томондан унга чиқиш амри маҳол эди. Қоя шу қадар силлиқ, сирпанчиқ эдики, унинг на ёриғи на бўртиғи бор эди. Фақат қанот ила учиб, қояга чиқиш мумкин эди, холос.

Айтишларича, қоя остидаги яшил сув ўтлари билан қопланган дарё тубида Рейннинг кекса Деви яшайди. У сув остидаги чуқурликда ўзига биллурдан сарой қуриб олган. Кўм-кўк, қоронғи чуқурлик, қоғоғи солиқ, баджаҳл, мошгурунч соқоли Рейн Девининг макони эди. Дарё қирғоғида эса балиқчилар қишлоғи жойлашган. Қишлоқ четида ёмғирдан қамиш томи қорайиб кетган кичкина хужрада балиқчи қизи билан истиқомат қиларди.

Лорани кимлар билмайди? Агар олтинранг сочларини ёзиб юборса, бу олтин сочлар унинг одми кийимини беркитиб, худди киролича ўтиргандай бўларди.

Лоранинг ҳусн-жамолининг таърифи узоқ юртларга етиб борди. Чор афрофдан ташриф буюрган йигитлар қиз дарчаси олдида тўпланишарди. Улар Лоранинг сочини куёш нурида товланишини кўриш, у куйлайдиган кўшиқни тинглаш ва муҳаббат илинжида узоқлардан келишарди. Қиз эса ҳеч кимга кўнгили қўймасди. Лора жуда кўп кўшиқларни ўрганган эди. Унинг бутун ёшлиги Рейн бўйида ўтган, шунинг учун ҳам кўшиқларида дарё қувончлари, тўлқин жилвалари ва овозлари акс этарди.

Кунлардан бир кун Лора дарё қирғоғидаги қоя тагида нотаниш рицарни кўриб қолди. Рицар ўрмонда адашиб, йўлини йўқотган эди. Шу сабаб тўлқинлар овозини эшитиб, қоя томонга келиб қолганди. У Лорага кўзи тушгач, турган жойида қотиб қолди, рўпарасида сув париси ёки ўрмон фариштаси турганини билмай, анграйиб қолди. Бир қарашда рицар қизни, қиз эса рицарни яхши кўриб қолди.

Шу туни кекса балиқчи қизини кутди. Бироқ қизи уйга келмади. Рицар уни ўзининг Шатльэк қалъасига олиб кетди. Тоғни беш марта айланиб, тоғ чўққисидидаги қалъага етиб бордирлар.

Рицар Лора билан бахтли яшай бошлади. Салқин ўрмонда қўл ушлашиб сайр қилишди. Лора севгилисига кўшиқлар куйлаб берарди. Ўрмондаги жами жонзот кўшиқ тинглашарди. Кийиклар эса шох ва барглар орасидан мўралаб, қизнинг кўшиқ айтишини кузатиб, уни мароқ билан тинглаб эдилар.

Фақат рицарнинг қари онасининг тинчлиги бузилган эди. У ғазабдан бозиллаган печка олдида ҳам титрар, совқотарди. Хизматкорлар печкага ўтин ва кўмирларни уюб ташлашди. Кекса графиня бечора балиқчи қизини ёқтирмас, уни кўргани кўзи йўқ эди. Лоранинг олтин сочлари кампирни умуман қизиқтирмасди. Чунки унда олтин тангалар, хатто олтин ёмбилар ҳам истаганича бор эди.

Охири кекса графиня ўғлига кимни олиб келганини айтиб, ҳатто шу сабаб дарвоза устидаги герб ҳам хиралашиб кетганини, ўзлари эса асл қирол зотидан эканлигини эслатиб, иснодга қолдирмасликни тайинлади. Яна унга

қайлиғи борлигини, у бадавлат қирол қизи эканлигини ҳам эслатиб ўтди. Агар балиқчи қизига уйлансанг, қарғишим тўйингга совға бўлсин, деди.

У қари графинянинг сўзларини ерга қараб эшитди. Бироқ Лорани севади. Онасининг гапини эса ерда қолдирмайди. Онасининг қарғишидан кўрқарди, шунинг учун бўлса керак у чуқур ўйга толди.

Қари графиня ичидаги гапларини айтиб олгач, печкада исинар, бошқа қалтирамасди.

Граф Лорага бир она бўри изига тушишганини айтиб, қуролланган одамлари билан отларига миниб жўнаб кетишди. Лорага севгилисининг юзи қизил ранг шуъласида бегона ва совуқ кўриниб кетди. Отлиқлар қалъа ховлисидан қулгу ва хуштак билан чиқиб кетишди. Лора минора ойнасидан отлиқлар ўрмонга эмас, тоғнинг эгри-бугри йўлларида бошқа томонга кетишганини кўрди. Севгилиси жўнаб кетгандан сўнг Лора жуда сиқилди. Нохуш ҳолатни сезгандай кўнгли ғаш эди.

Ҳайбатли эшик аста-секин очилиб, хонага қалъанинг кекса хўжайини кириб келди. Бир ишора билан хизматкорлар даф бўлишди. Кекса графиня шошилмай Лоранинг ёнига келди. У Лорага ўғли уни алдаётганлигини, овга эмас, қайлиғининг ёнига кетганлигини, шу билан бирга тўй совға-саломларини ҳам олиб кетганлигини айтди. Лорага бу ерда қиладиган иш қолмағалигини, агар қолса тўйни тамоша қилиши, қора ишлар қилишга ўрганганлиги сабаб, ошхонада хизмат қилиши мумкинлигини айтди.

Ҳамма-ҳаммаси: шам, қари графиня, зал охиридаги қора эшик Лоранинг кўз ўнгидан бир-бир ўтди.

Лора бўйнидаги тақинчоқларини шартта узиб ташлади, марваридлар чор атрофга сочилиб кетди. Бармоғидаги узук ва қўлларидаги тилла занжирларини юлиб олиб, кампирнинг оёқлари остига отди ва қалъадан қочиб кетди.

Тун бўйи зим-зиё ўрмонда ҳеч нарсадан кўрқмай уйи томон интилди. Турли ҳайвон ва шарпалар уни кўрқита олмади. Фақат у ёш графнинг қаллиғи олдидан шод-хуррам келишини кўрмаса бўлди.

Тонгга яқин у ўз қадрдон қишлоғига етиб келди. Отаси уни совуқ кутиб олди. Отасининг уйда унга жой йўқ эди. Шунинг учун Лора боши оққан ёққа, отасининг уйдан узоқларга кетди. Боз устига қўшнилари ҳам уни бармоқ билан кўрсата бошладилар. Улар Лоранинг нега графинияликдан қайтгани, шоҳона либоси ва тилла тақинчоқларини суриштирдилар.

Қоронғи тушгунча Лора ўрмонда дайдиб юрди. Қош қорайгач, граф билан илк бор учрашган жой, дарё бўйига келди. У ўзини дарёга ташламоқчи бўлди.

Ойдин кеча. Рейн тинч оқмоқда. Ўпқон суви ҳам тинч ва ҳаракатсиз. Қўққисдан сув ҳаракатга келди, кўпиклашди. Ўпқоннинг тубидан Рейннинг кекса Деви аста кўринди. Унинг боши ва елкаси сувдан кўтарилди. Ой шуъласида девнинг биллур тожи ярақларди. Бошида эса яшил сув ўсимликлари осилиб турар, елкасига эса чиғаноқ ёпишиб олганди. Соқолида кумуш балиқчалар ғужғон ўйнашарди. Лора унга хайиқмай қаради. Энди кимдан ҳам кўрқарди. Энг даҳшатлиси содир бўлди-ку!

Кекса Дев айтди: “Одамлар сени қаттиқ хафа қилишди. Менинг хафагарчилигим сеникидан кам эмас. Қачонлардир шу дарёнинг шоҳи бўлганман. Менга бош эгиб келишиб, қўшиқлар айтишар, қимматбаҳо нарсалар, олтин ва кумуш тангалар ташлашарди. Тўрларига кўпроқ балиқ тушишини сўраб, дуо сўрашарди. Вақт ўтиб одамлар мени унутишди. Улар мени шон-шухрат, қудратимдан маҳрум этишди. Агар сен рози бўлсанг, биз биргаликда одамлардан ўч олардик. Қўшиқларингни сеҳрлаб, қувват ато этаман. Билиб қўй Лора, юрагингда раҳм-шафқат бўлмаслиги лозим. Агар сал раҳм қилсанг, ҳалок бўласан!”

Лора рози бўлди. Дев елкасини кимирлатди. Улкан тўлқин кўтарилди ва Лорани чиқиш мушкул бўлган баланд қояга кийимига бир томчи сув теккизмай олиб чиқиб қўйди.

Тўлқин қайтди. Қоя остида ҳалокатли гирдоб вишиллар эди.

Бутун ўлка бўйлаб балиқчининг қизи Лора қаҳрли сеҳргарга айланиб қолганлиги ҳақида хабар тарқалди. Кун ботишида у дарё мўнчоқ-марваридлари билан ясаниб, баланд қояда ўтириб олиб, олтин сочларини тилла тароқда тарарди, сочлари эса ботаётган куёш нурида оловдек товланарди. Шундан кейин қояни “Лоре-лей” “Лора қояси” деб атай бошладилар. Ким унинг қўшиғини эшитса, ҳалокатга учраши муқаррар эди.

Дарё Деви унга ажойиб куч-қувват бахш этди. У ўзининг кимлигини унутди. Юраги тошга айланди. Пастга эса умуман қарамас, ҳеч ким унинг қўшиқларига қарши бора олмасди. У қўшиқлари билан одамларни сеҳрлаб, уларни даҳшатли гирдобга олиб келар ва ғарқ этарди. Шунинг учун ҳам балиқчилар: “Бу ердан қоч балиқчи! Эҳтиёт бўл, қайиқчи! Агар қўшиқ эшитсанг, тамом бўлдинг кемачи!”- деб нидо қилишарди.

Балиқчи қўшиқдан сеҳрланиб, юқорига қарайди ва эшқак унинг қўлидан чиқиб кетади. Қайиқни даҳшатли гирдоб ўз домига тортиб кетади. Тирик қолишнинг ҳеч иложи йўқ.

Уни тошбағирикда айблаб бошладилар. Баъзилар, қиз йигитларни ўзига мафтун этиб, топталган, рицар кадрламаган муҳаббати учун қасд олмақда, дейишади.

Рицар қаллиғининг олдидан қайтгач, қалъада севгилисини топа олмади. Лорани ўлгудай соғинган эди. Энди унга бари бир бўлиб қолди. Унинг қулоғига тинмай севгилисининг овози, қўшиқлари эшитилаверарди.

Рицар узоқ юртларга юриш қилиб сафарга жўнаб кетди. Сафари узоққа чўзилди. Аммо унинг дардлари тинчлик бермасди. Қалбини ёндирар, соғинч уни азобларди.

Рицар сафардан қайтди. Кекса онаси ўғлини кутмай вафот этди. Саройдан файз кетди, ҳамма нарса хиралашди, минорадаги байроқ эскириб, туси ўчди, дарвозадаги герб хиралашиб, таниб бўлмади қолди. Ерга ётқизилган тош плиталарни ўт босиб, ҳатто қалъа қаровсиз колганидан зарпечаклар эшикларга чирмашиб кетди.

Рейн бўйидаги қояда олтин сочли сеҳргар ҳақидаги хабарни саёхатчилар йўл-йўлакай барчага етказишарди. Бу ҳақда саройдаги хизматкорлар ҳам шивирлашарди.

Рицарни азоб ва жаҳл қамраб олди. Азоб ва аламдан ақлдан озай деди. Лорани ким сеҳргар деса, қилич билан уни тилиб ташлашга тайёр эди. Жаҳлдан дуч келган нарсани: қалин стол, олтин буюмларни қилич билан чопиб ташлади.

Энди уни ҳеч ким тўхтата олмайди, ҳеч кимнинг маслаҳатига бўйин- сунмайди. Онаси қабрдан чиқиб келса ҳам, унинг гапига кулоқ солмайди. Рицар турган хонадан тарақ-туруқ овозлар келарди. Хизматкорлар қўрқувдан эшик ортига яширинишарди.

Рицар отларни эгарлашга буюрди. Тоғ чўққиси ботаётган куёш нуридан қирмизи рангга кирди. Рицар Рейн дарёси бўйига етиб келди. Бир тўп балиқчилар гаплашиб туришарди. Бироқ улардан биронтаси ҳам графни қояга олиб боришга кўнмади. Рицар бутун бойлигини ваъда қилса ҳам, ҳеч ким бу юмушга рози бўлмади. Ҳар кимга ўзининг жони ширин эди.

Бир балиқчиға бир ҳамён пул бериб, унинг қайиғига ўтирди, эшакка ёпишди. Узоқдан таниш овоз эшитиларди. Бироқ овоз паст, шамолда узилиб-узилиб келарди. Рицар севгилисини тезроқ кўриш учун эшакни бор кучи билан эша бошлади. Ана, энди Лоранинг овози аниқроқ эшитила бошлади. Рицарга Лорелей уни чақираётгандай туюларди. У мени кечиради, бахтга яқин қолди, эшакни дадил эшиш керак. Рицар ўзини худди ҳавода учиб кетаётгандай сезарди. Лора уни бутунлай забт этган эди. Бу ҳаво ҳам эмас, шамол ҳам эмас-бу Лорелей овози. Унинг олтин сочлари рицарнинг кўзларини қамаштира бошлади.

Лора! –кичқирди рицар.

Бир лаҳзада гирдоб қайикни чир айлантириб қояга урди. Тўсатдан Лоранинг овози ўчди, худди рицар уйғотгандек, кўшиқ ҳам сўнди. Юқоридан қараса, кўпиклар орасида севгилиси чўқаяпти. Гирдоб уни ютмоқда. Лоранинг кўз ёшлари селдай қуюлмоқда. Кўрдик, рицар қутилишга ҳаракат қилмаяпти, қайиқ синиқларига тирмашмаяпти. Севгилисини кутқариш мақсадида қўлини узатди, яна, яна. Қоядан тушиб кетди ва сувга йиқилди. Узун олтин сочлари сувда айлана бошлади, хўл бўлиб, қорайиб қолди. Лора ва рицарни тўлкинлар ютиб юборди.

Шу пайт сув қаъридан гумбурлаган товуш келди. Айтишларича, Рейннинг кекса Деви сув ости қалъаси қулади. Шундан бери Рейн Девини ҳеч ким кўрмади, аҳоли уни деярли унутди. Олтинсочли Лорелейни эса эслашади. Айтишади, у ҳозир ҳам гоҳ-гоҳида қояга чиқиб, олтинранг сочларини тарайди. Бироқ қомаги элас-элас кўриниб, овози аранг эшитилади.

Ҳ. Ҳайненинг “Лорелей” балладаси Рейн дарёси қирғоғидаги қоя билан боғлиқ афсонани дунёга танитди ва машҳур қилди. Шоир шеърни ниҳоятда усталик билан яратди. Бу жараёнда у немис тилининг бор имкониятларидан фойдаланди. Натижада, немис тили кўпол, ғализ, дағал деган турғун фикрларга қарши тилнинг мулойим, нозик, ёқимли эканлиги лўрсатиб берди. Буларнинг барчаси Ҳайненинг кучли маҳорат соҳиби эканлигини кўрсатиб берди.

Буюк немис шоири Ҳ.Ҳайненинг тиллардан тилларга кўчган асарларидаги юксак бадиий-эстетик ғоялари жаҳон халқларининг Эзгулик, Гўзаллик, Муҳаббат ва Ҳақиқат учун курашга илҳомлантираёпти ва инсоний муҳаббатнинг яратувчи куч-қудратини намойиш этмоқда. Шоир даҳосининг умумбашарий моҳияти ҳам ана шундадир.

Адабиётлар:

1. Сафо Очил. Орзулар кўкидаги шафақлар. Тошкент. “Ўқитувчи”. 1993
2. Heines Werke in fünf Bänden. Erster Band. Gedichte. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar. 1970.
3. Скала Лорелей. <https://incomartour.ua/countries>
4. Волшебная немецкая легенда. https://www.de-online.ru/news/loreleja_volshebnaia_nemeckaja_legenda/2016-07-08-637
5. <https://kai.ru/web/naucnotehneskaa-biblioteka/13-dekabra-2017-22o-let-so-dna-rozdenia-hristiana-ioganna-genriha-gejne>
6. Aziz, A., & Shavkat, A. (2022). Aristocrats Sympathetic to Heine. *International Journal of Formal Education*, 1(10), 40-43.
7. Aziz, A., & Shavkat, A. (2022). Symbol of the Paris of Inspiration. *International Journal of Formal Education*, 1(11), 17-20.

8. Sobirov, N., & Akbarov, A. (2021, June). GERMAN SCIENTISTS ABOUT THE FERGANA VALLEY. In *Конференции*.
9. Nematjon, S., & Akbarov, A. (2021, August). GERMAN SCIENTISTS ABOUT THE FERGANA VALLEY: <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1252>. In *RESEARCH SUPPORT CENTER CONFERENCES* (No. 18.05).